

ВІДГУК

опонента, доктора економічних наук,
старшого дослідника, провідного наукового співробітника відділу проблем
соціально-гуманітарного розвитку регіонів Державної установи «Інститут
регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»
Мульської Ольги Петрівни
на дисертаційну роботу Сидорчука Анатолія Андрійовича
на тему: «Забезпечення фінансової стійкості домогосподарств:
теорія, методологія та практика»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Актуальність теми дослідження

Посилення кризових явищ в Україні, спричинених поєднанням зовнішніх і внутрішніх факторів, формує загрозливі тенденції, які деструктивно впливають на фінансово-економічну систему країни та пролонгацію негативних наслідків для домогосподарств. У цьому контексті дослідження фінансової стійкості домогосподарств набуває особливого значення, оскільки є домінантою соціально-економічної стабільності територій, а також здатності системи адаптуватися до умов зростаючої невизначеності. Фінансова стійкість домогосподарств як багатовимірний детермінант відображає не лише їх матеріальний стан (фінансові ресурси, майнові активи), але й комплекс соціально-економічних умов, які визначають можливості отримання стабільного доходу, реалізації економічних ініціатив, забезпечення базових потреб, диверсифікації джерел доходів та адаптації до кризових ситуацій.

Збереження фінансової стійкості домогосподарств є фундаментальною необхідністю в умовах сучасних криз, оскільки сприяє покращенню добробуту суспільства, стабільному розвитку країни загалом. Перебування фінансової стійкості в оптимальних межах дозволяє домогосподарствам реалізовувати поточні потреби, здійснювати раціональне фінансове планування та адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі, що сприяє також зменшенню вразливості до макроекономічних шоків.

Наукові підходи до вивчення фінансової стійкості домогосподарств залишаються фрагментарними та не забезпечують повноту аналізу. Вони не дозволяють здійснювати комплексне імітаційне моделювання і прогнозування, що ускладнює визначення взаємозв'язків між фінансовою стійкістю домогосподарств, стабільністю фінансово-економічної системи чи місцевим економічним розвитком зокрема. Це, своєю чергою, перешкоджає розробці ефективних заходів для підтримки фінансової стабільності, мінімізації ризиків та підвищення стійкості домогосподарств до соціально-економічних шоків. У такому контексті закономірним є те, що завдання дослідження фінансової стійкості домогосподарств є важливим інструментом для глибокого аналізу фінансових і соціально-економічних процесів на мікрорівні, знаходиться у

площині наукових досліджень фінансової системи та сучасних проблем розвитку економіки, перебуває у просторі підвищеної уваги вітчизняних і зарубіжних науковців.

Дисертація Сидорчука А.А. є важливим кроком у розробці теоретико-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо оцінювання фінансової стійкості та обґрунтування інструментів її забезпечення на основі використання сучасного методичного інструментарію.

Актуальність теми дисертації підтверджується її зв'язком з планами науково-дослідних робіт кафедри фінансів імені С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету за темою «Формування та реалізація фінансової політики сталого розвитку України» (номер державної реєстрації 0116U002629), «Фінансова система у забезпеченні стійкого економічного зростання України» (номер державної реєстрації 0121U109150) та Громадської наукової організації «Фінансово-економічна наукова рада» (номер державної реєстрації 0118U000784).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи А. А. Сидорчука дає змогу констатувати обґрунтованість, логічність її наукових положень і достовірність отриманих наукових результатів. Вони базуються на розглянутих інституційній, фондовій, суб'єктній теоретичних концепціях побудови фінансової системи, застосуванні діалектичного, інституціонального, когнітивного методологічних підходів до дослідження обраної наукової проблеми та математичному аналізі статистичного матеріалу щодо доходів, витрат, заощаджень та інвестицій домогосподарств за 2001-2024 роки. Опрацювання значного обсягу наукової літератури сприяло визначенню недостатньо досліджених і дискусійних аспектів теми роботи й формуванню авторського напрямку наукового дослідження. Інформаційною базою для написання роботи слугували Конституція України, законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування, розподілу та використання фінансових ресурсів домогосподарств; інформаційно-аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної податкової служби України, Національного банку України, Державної служби статистики України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Пенсійного фонду України, вітчизняних фондових бірж; статистичні звіти науково-дослідних установ, рекомендації експертів, монографії, наукові статті закордонних і вітчизняних вчених, матеріали науково-практичних конференцій, форумів, симпозіумів із проблематики дослідження; математичні розрахунки здобувача.

У дисертаційній роботі визначено мету і завдання дослідження, обґрунтовано методологічні підходи для їхнього досягнення. Здобувач використав широкий спектр загальнонаукових і спеціальних (економічних) методів дослідження, зокрема теоретичного узагальнення, аналізу, синтезу, абстрагування та класифікації, індукції, дедукції тощо.

Обґрунтованість отриманих у дисертації результатів підтверджується публікаціями у фахових наукових періодичних виданнях, монографіях, оприлюдненням на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних

конференціях. Дисертація має логічну структуру, розкриває сучасні підходи до розв'язання обраної наукової проблеми, а висновки є аргументованим підсумком виконаної здобувачем роботи та повною мірою відображають основні положення проведеного дослідження.

Результатами вирішення задекларованих у дисертаційній роботі завдань є розкриття методологічних підходів до дослідження забезпечення фінансової стійкості домогосподарств. Так, до вагомого наукового доробку здобувача відносимо розроблений методологічний інструментарій дослідження фінансової стійкості, який ґрунтується на діалектичному, інституціональному, когнітивному підходах (с. 119-148).

Варто відзначити компліментарність емпірики та обґрунтованість отриманих результатів у третьому розділі роботи щодо сучасного стану забезпечення фінансової стійкості домогосподарств шляхом аналізу показників достатності їхніх доходів, практики поточного фінансового забезпечення витрат, тенденцій до здійснення заощаджень та реалізації інвестиційного потенціалу. Особливої уваги заслуговує ідентифікація ризиків, характеристика ендогенних та екзогенних чинників впливу на забезпечення фінансової стійкості домогосподарств.

Необхідно підкреслити важливість запропонованого А. А. Сидорчуком алгоритму забезпечення фінансової стійкості домогосподарств з виокремленням стадій планування (досягнення статичної та динамічної збалансованості фінансових ресурсів домогосподарств), виконання (визначення цілей управління фінансовими ресурсами, моніторинг стану їх формування та використання), оцінювання (аналіз показників достатності доходів, поточного фінансового забезпечення витрат, здійснення заощаджень, реалізації інвестиційного потенціалу домогосподарств) та коригування (моделювання фінансової поведінки домогосподарств). Така пропозиція здобувача дозволяє реалізувати окреслену мету – забезпечення фінансової стійкості – на всіх етапах життєвого циклу домогосподарств під дією ендогенних та екзогенних чинників, подолати недоліки безсистемного використання фінансових інструментів при управлінні їх фінансовими ресурсами.

Загалом тему наукового дослідження автором розкрито, поставлені завдання вирішено, а сформульовані висновки та рекомендації чітко аргументовані.

Наукова новизна положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх загальнонаціональне значення

До найвагоміших результатів, що розкривають авторський внесок у розв'язання досліджуваної проблеми та визначають наукову новизну дисертаційної роботи, відносимо такі:

- уперше розроблені методологічні засади наукового пізнання забезпечення фінансової стійкості домогосподарств, які мають за основу діалектичний, когнітивний, інституціональний метод пізнання фінансових явищ й процесів з використанням принципів єдності теорії та практики, системності, розвитку, декомпозиції, об'єктивності, абстрагування (с. 119-143). Це

обґрунтовує необхідність розвитку дуальної системи забезпечення фінансової стійкості домогосподарств;

- запропонований алгоритм забезпечення фінансової стійкості домогосподарств під дією ендогенних та екзогенних чинників на всіх етапах їх життєвого циклу, що долає недоліки безсистемного використання ними фінансових інструментів при управлінні власними та залученими фінансовими ресурсами (с. 144-148, рис. 2.6);

- обґрунтовано та сформульовано зміст поняття «фінансова стійкість домогосподарств» як одну із властивостей (характеристик) такого стану сформованих фінансових ресурсів, при якому вони виконують своє призначення, а саме – забезпечують життєдіяльність домогосподарства в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі під впливом ендогенних та екзогенних факторів (с. 78-79). Це дає змогу виміряти фінансову стійкість через систему запропонованих здобувачем показників (розділ 2), які відображають не лише формування (як у більшості наявних підходів), а також розподіл та використання фінансових ресурсів домогосподарств, реальні та потенційні фінансові можливості для її забезпечення;

- удосконалено науково-методичні підходи до оцінювання фінансової стійкості домогосподарств за допомогою показників достатності доходів, поточного фінансового забезпечення витрат, здійснення заощаджень, реалізації інвестиційного потенціалу домогосподарств (розділ 2). Це дозволило емпірично оцінити фінансову стійкість як на мікроекономічному, так і на макроекономічному рівнях та визначити фактори впливу на її забезпечення у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі (розділ 3);

- розвитку науково-методичних засад оцінювання фінансової стійкості домогосподарств за допомогою відповідних агрегованих індексів на макроекономічному та мікроекономічному рівнях (с. 303-318), що дозволило здобувачу ідентифікувати ризики негативного впливу на забезпечення фінансової стійкості, запропонувати методи їх мінімізації (с. 318-363), а також з'ясувати оптимальний напрям зміни значень (зростання чи спадання) таких індексів упродовж окремих етапів життєвого циклу домогосподарств (с. 371-373);

- удосконаленні теоретико-організаційних засад трансформації фінансової стійкості домогосподарств через фінансовий ринок у розвиток фінансової системи за інституціональним, інструментальним та освітньо-інформаційними напрямками, що дає змогу активно реалізовувати проекти сталого розвитку держави (довготривалі, з врахуванням соціальних, економічних та екологічних наслідків їх реалізації), залучати до їх фінансування власні фінансові ресурси домогосподарств (наприклад, накопичувальні державні чи недержавні пенсійні накопичення) (с. 402-417).

Практична значущість результатів дисертації полягає у тому, що представлені на захист теоретико-методологічні положення, методичні підходи, висновки та практичні рекомендації здобувача мають теоретичне і прикладне значення щодо забезпечення фінансової стійкості домогосподарств. Практичне значення проведеного дослідження підтверджується використанням рекомендацій здобувача у діяльності Української асоціації інвестиційного

бізнесу (довідка № 107 від 15.08.2023 р.), Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики (довідка від 20.10.2023 р.), Об'єднання кредитних спілок «Програма захисту вкладів» (довідка №75 від 30.10.2023 р.), Всеукраїнської асоціації кредитних спілок (№ 03-30 від 06.12.2023 р.), Головного управління Пенсійного фонду України в Тернопільській області (№ 672/12-16 від 02.04.2024 р.), Управління соціальної політики Тернопільської міської ради (довідка № 266/13-8 від 04.10.2023 р.), а також у навчальному процесі Західноукраїнського національного університету (довідка № 126-32/663 від 13.03.2024 р.).

Повнота викладу результатів дослідження в наукових публікаціях, зарахованих за темою докторської дисертації

Наукові результати дисертаційної роботи опубліковані у 43 наукових працях, зокрема 1 одноосібній монографії, 1 розділі у колективній монографії, 3 статтях у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Scopus і Web of Science, 14 статтях у наукових періодичних виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 4 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав, 20 наукових публікаціях, які додатково відображають наукові результати дисертації. Загальний обсяг публікацій, який належить авторові, становить 39,57 д. а.

Наукові публікації автора повною мірою відображають зміст дисертації та відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України до опублікування результатів дослідження за здобуття наукового ступеня доктора наук.

Відсутність (наявність) академічного плагіату, компіляції, фабрикації та фальсифікації

Дисертація та публікації здобувача свідчать про дотримання ним принципів академічної доброчесності. У дисертаційній роботі є відповідні посилання на джерела використаної літератури, статистичної та інформаційно-аналітичної інформації з дотриманням встановлених норм законодавства про авторське право. У роботі відсутній академічний плагіат, компіляція, фабрикації та фальсифікації, що підтверджено відповідною довідкою.

Зауваження та/або дискусійні питання щодо положень докторської дисертації

Відзначаючи загальний високий рівень обґрунтованості теоретико-методичних підходів і практичних рекомендацій, цілісність і логіку викладу матеріалів, необхідно відзначити наявність певних дискусійних положень у дисертаційній роботі Сидорчука А.А.:

1. На основі контент-аналізу в роботі розширено понятійно-категоріальний апарат дослідження, зокрема на стор. 83 автор дає власне визначення фінансової стійкості домогосподарств як «стан фінансових ресурсів, їх розподіл та використання, що забезпечує життєдіяльність домогосподарств у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі під впливом ендогенних та екзогенних факторів». Погоджуємося, що фінансова стійкість відображає фінансово-матеріальний стан домогосподарства і їх здатність реалізовувати економічні ініціативи чи забезпечувати власні потреби в умовах впливу ендогенних та екзогенних факторів. Однак, фінансова стійкість – це і про

здатність домогосподарств адаптуватися до соціально-економічних викликів, гнучкість до нових умов, потенціал відновлення дошкового стану. Варто було доповнити визначення відповідними критеріальними ознаками стійкості, зокрема через вектор дії факторів та їх наслідків.

2. Високо оцінюючи науково-методичний підхід до оцінювання залежності доходів і витрат домогосподарств на макро- і мікрорівні від розміру ВВП (табл. 3.3), а також інших факторних ознак (наприклад, обсягу власних коштів) (табл. 3.5-3.8), варто розширити методика дослідження етапом виявлення каузальності між досліджуваними змінними. Оскільки такі показники, як кореляція чи детермінація не свідчать про наявність причинно-наслідкового зв'язку, а встановлюють лише її щільність. Результати економетричного дослідження також свідчать про наявність сигмуїдального, а не лінійного характеру впливу, тому доцільно застосувати лаговий інструментарій встановлення міри еластичності між змінними.

3. В емпіричній частині роботи автором досить глибоко та комплементарно здійснено аналіз фінансової стійкості домогосподарств за допомогою розробленого методичного підходу, зокрема проаналізовано самодостатність домогосподарств, забезпеченість витрат, інвестиційний потенціал і ефективність заощаджень. Результати аналізу набули би більшої практичної цінності за умови встановлення запасу міцності та потенціалу опірності домогосподарств до шоків на мікро- та мікрорівнях, на основі чого можна виявити каталізатори та регресори забезпечення фінансової стійкості домогосподарств.

4. У підрозділі 4.1. дисертаційної роботи автором здійснено оцінку ризиків і потенціалу росту фінансової стійкості домогосподарств, зокрема на стор. 315 автор виокремлює екзогенні ризики, а саме інфляцію, зміну розміру відсоткової ставки тощо. На рис. 4.3 «Елементи екзогенних ризиків та методи їх мінімізації» заакцентовано на видах ризиків, об'єктах і методах мінімізації, зокрема зазначено, що ризиками є інфляція, зміна валютного курсу та фінансова стабільність. Такий підхід до класифікації ризиків потребує додаткового обґрунтування, оскільки фінансову стабільність доцільно розглядати як детермінанту забезпечення фінансової стійкості домогосподарств, відповідно деструктивні чинники, які призводять до зменшення стабільності фінансової системи, – тригерами її послаблення.

5. На с. 381 автор справедливо зазначає, що фінансовий стан є наслідком (результатом) управління фінансовими ресурсами домогосподарств, а методи управління складають основу їх фінансової поведінки. Моделі фінансової поведінки домогосподарств залежно від розміру формування резервного та інвестиційного капіталу поділено на консервативну, помірковану та агресивну. Водночас побудована імітаційна модель формування капіталу домогосподарств потребує додаткової аргументації щодо верхньої межі зростання; вона набула б завершеного науково-прикладного вигляду за умови розрахунку для кожного виду моделі т.зв. оптимуму «доходи-резервний капітал-інвестиції».

6. Визначаючи в підрозділі 5.4 необхідність розробки новативно-адаптивних інструментів забезпечення фінансової стійкості домогосподарств в умовах воєнного стану, здобувач значну увагу приділяє аналізу змін фінансового стану (у т.ч. ВПО), джерел їх доходів, фінансової поведінки і її впливу на

стійкість домогосподарств. Водночас у недостатній мірі аргументовано інструменти та засоби забезпечення фінансової стійкості в умовах макроекономічних і суспільно-політичних шоків, зокрема війни, трансформації фінансової поведінки на раціонально-інвестиційну як доміанти збереження фінансової стійкості домогосподарств.

Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам

Дисертаційна робота Сидорчука Анатолія Андрійовича на тему: «Забезпечення фінансової стійкості домогосподарств: теорія, методологія та практика» є завершеним, самостійним, логічним дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову проблему, пов'язану із розробкою теоретико-методологічних положень, науково-методичних підходів й прикладних засад забезпечення фінансової стійкості домогосподарств. Тема і зміст проведеного дослідження відповідають паспорту спеціальності 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Наукові положення, винесені на публічний захист докторської дисертації, містять наукову новизну.

Результати досліджень, за якими А. А. Сидорчук захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за темою «Фінансові ресурси державного соціального страхування» за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит, в дисертації, поданій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, не використовувались.

Викладене вище дає підстави зробити висновок, що за актуальністю, змістом, повнотою вирішення поставлених завдань, науковою новизною отриманих результатів і фаховим спрямуванням дисертаційна робота «Забезпечення фінансової стійкості домогосподарств: теорія, методологія та практика» відповідає вимогам, передбаченим пунктами 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів № 1197 від 17.11.2021 р., а її автор, Сидорчук Анатолій Андрійович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Опонент:

доктор економічних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник відділу
проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів
Державної установи «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долишнього НАН України»

 Ольга МУЛЬСКА

Підпис засвідчую:

Вчений секретар
Державної установи «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долишнього НАН України»
к.ф.-м.н.

Володимир ДЕМЧЕНКО